

MARX V BEZVEDOMÍ

JURAJ HALAS, Katedra logiky a metodológie vied FiF UK, Bratislava

Keď v roku 2008 vyšla vo vydavateľstve Kalligram kniha *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, právom vzbudila veľký ohlas. Autorský kolektív, ktorý sa na nej podieľal, zahŕňa niekoľko generácií českých a slovenských filozofov a filozofiek, pričom samotný počín – vypracovať obsahy, priam autoritatívny výklad dejín západnej etiky od jej počiatkov v antickom Grécku až po súčasné teórie – je na Slovensku jedinečný. Pod vedením editorky profesorky Anny Remišovej a za vedeckej redakcie profesora Dalimíra Hajka a docenta Petra Jemelku na knihe participovalo tridsať autorov a autoriek, pričom témy ich príspevkov sa zrejme odvíjali od ich vedeckého zamerania.

Pri prvom listovaní moju pozornosť upútal príspevok docentky Heleny Janotovej, ktorá pôsobí na Fakulte prevádzky a ekonomiky dopravy a spojov Žilinskej univerzity. Do *Dejín* prispela dvoma článkami, ktoré spolu tvoria väčší celok, nazvaný *Nemecká dialektická etika*, pričom prvá stať je venovaná G.. W. F. Hegelovi, druhá Karlovi Marxovi. Práve Janotovej výkladu Marxa venujem nasledujúce poznámky.

Predovšetkým je zrejmé, že príspevok neprešiel žiadnou odbornou, ale ani jazykovou redakciou. Vyskytujú sa v ňom štylistické nedostatky, ktoré náročnejší čitateľ v odbornej publikácii nečaká, no možno ich prehliadnuť. Ťažko však prehliadnuť faktické chyby, ktorých sa autorka dopustila. Chybne napríklad prisudzuje Engelsovi spoluautorstvo spisu *Bieda filozofie*, ktorý si zrejme pomýlila so *Svätou rodinou*. Mylne tiež tvrdí, že *Kapitál* po Marxovej smrti „dokončil“ Engels. Druhý a tretí zväzok *Kapitálu* v skutočnosti zostali a navždy zostanú nedokončené; Engelsovi pripadla nemilá a náročná úloha usporiadať Marxove fragmentárne poznámky do čitateľného celku. O „dokončení“ teda nemôže byť ani reči. Žiaľ, platí to aj o zozname pochybení autorky, ktorý sa takýmito nepresnosťami zďaleka nekončí.

To najhoršie totiž na čitateľa čaká v Janotovej interpretácii Marxových textov, resp. v práci s literatúrou vôbec. Hneď v úvode „systematickej“ časti autorka prichádza s ozajstnou pikantiou: „Zaujímavosťou vo vzťahu k ideovým predchodcom Marxa je to, že najskôr pozorne naštudoval ich diela a potom ich kriticky prehodnotil“ ([1], 389). Podobnú hĺbku dosahuje analýza aj v ďalšom texte – o čosi nižšie napríklad píše: „Z uvedeného vyplýva, že Marx bol zástancom etiky, v centre ktorej sa nachádza človek a to predovšetkým človek pracujúci.“ V poznámke pod čiarou potom vysvetľuje: „S touto myšlienkou sa možno stretnúť už aj v Hegelovi, čo je dôkazom toho, že Marx si kriticky osvojil jeho názory“ ([1], 391). Istá miera naivity vo výklade by azda nemusela byť prekážkou, ak by sa autorka pokúsila dôsledne interpretovať *Marxove* texty. V časti nazvanej *Základy dialekticko-historického materializmu K. Marxa* (čo je, mimochodom, vymyslený termín založený na dvoch iných termínoch, ktoré Marx nikdy nepoužil) však píše: „Marxov filozofický systém patrí k materialistickým filozofickým systémom, čo znamená, že hmotu pokladá za prvotnú vo vzťahu k vedomiu. Hmota ako objektívna

pokladá za prvotnú vo vzťahu k vedomiu. Hmota ako objektívna realita sa nachádza mimo nášho vedomia. Svet ako prejav objektívnej reality sa zákonite vyvíja podľa imanentných dialektických zákonov“ ([1], 389). Tieto formulky sa nedajú zdôvodniť na základe Marxových spisov a zrejme preto autorka neuvádza ani jeden citát, ktorým by ich podložila. V skutočnosti, možno celkom nevedomky, píše nie o Marxovi, ale prinajlepšom o Engelsovi, resp. o Leninovi a sovietskom marxizme – neskôr uvidíme, odkiaľ táto inšpirácia pochádza.

Výsledok však nie je o nič lepší ani v prípadoch, keď stať odkazuje na Marxove práce. Zaujímavej interpretácie sa dostalo napríklad práci *Tézy o Feuerbachovi*. Autorka najprv píše: „Významnú úlohu v zmene spoločnosti zohráva poznanie a predovšetkým veda, alebo inými slovami poznané objektívne zákony vývoja spoločnosti. Podľa K. Marxa je teda vecou ľudí, najmä filozofov, ktorí bez sentimentu či iného, napríklad triedneho zaťaženia dokážu objektívne nielen poznať zákony vývoja spoločnosti, ale aj týmto zákonom učiť ostatných ľudí, a to tak, aby dokázali zmeniť existenčné podmienky...“ ([1], 391). Tento svojský výklad potom „dokazuje“ odkazom na jedenástu z *Téz o Feuerbachovi*, v ktorej Marx síce tvrdí, že „[F]ilozofi svet len rozlične vysvetľovali, ide však o to, zmeniť ho,“ no nehovorí nič o tom, že by v tejto zmene mali významnú úlohu zohrať práve nesentimentálni a triedne nezaťažení filozofi či filozofia vôbec. Nevedno, prečo sa autorka obťažovala vložiť nezmyselný odkaz práve sem, hoci inde sa ním pri svojej tvorivej interpretácii prikrývať nepotrebovala.

Po niekoľkých krkolomných pokusoch urobiť z Marxa autora akejsi etickej koncepcie (ešte sa k nim vrátíme) vyslovuje autorka takýto ortiel: „Preto Marx na rozdiel od iných filozofov neformuluje žiadne morálne zásady. Predpokladá, že s úplným zánikom triednych protikladov zaniknú aj všetky formy vedomia“ ([1], 394; kurzíva J. H.). Tento nezmysel, ktorý trochu pripomína žart, korunuje celé snaženie autorky. V neporozumení Marxovi sotva možno zájsť ďalej. Azda si to uvedomila i Janotová, lebo príspevok čoskoro lakonicky uzatvára: „Marx patrí k filozofom, okolo tvorby ktorého sa pravdepodobne viedli a vedú najostrejšie diskusie. Má svojich obhajcov, ale aj odporcov“ ([1], 395). To je (pravdepodobne) veľmi poučné!

Vo výpočte nedostatkov by sme mohli pokračovať, no zvedavý čitateľ si ho poľahky doplní sám. Najvýznamnejším prešľapom príspevku však nie je nejaký jednotlivý omyl či skreslenie. Oveľa horšie je to, že autorka nedáva nijakú šancu kvalifikovanej diskusii o údajnom etickom obsahu Marxových prác. Množstvo chýb odvádza pozornosť napríklad od faktu, že stať o Marxovi je v publikácii zaradená do novátorskej kategórie „nemecká dialektická etika“. Priznám sa, že v súvislosti s Marxom som sa s týmto termínom doposiaľ nestretol. Viem však, že mnohí Marxovi interpretátori spochybňujú prítomnosť akéhokoľvek uceleného etického, resp. antropologického učenia v jeho prácach. Autorka nerobí nič pre to, aby čitateľa do tejto problematiky aspoň v krátkosti uviedla; to, že Marx jednoducho patrí do dejín etického myslenia, je jej základný a nerefektovaný predpoklad. Za etický obsah Marxových prác potom dosádza dogmy takzvaného historického materializmu, napríklad tú o „dvoch morálkach“, proletárskej a buržoáznej ([1], 392). Samozrejme, nenájdeme ju v žiadnom Marxovom diele, pretože pochádza z Engelsovej práce *Anti-*

Dühring.

Ponúka sa jednoduché vysvetlenie tejto zámeny i ďalších nedostatkov state. V zname literatúry nájdeme okrem Hegelových, Marxových a Engelsových prác len dve ďalšie. Popperovu *Biedu historicizmu*, ktorá má zrejme slúžiť ako (necitovaná) ilustrácia spomínaných „najostrejších“ diskusií, ktoré sa „pravdepodobne viedli a vedú“, a prácu s názvom *Dialektický materializmus a dejiny filozofie*. Toto dielo Teodora Iljiča Ojzermana vyšlo v slovenskom preklade prvýkrát a naposledy v roku 1981. Očividne slúžilo autorke ako jediná barlička, hoci aj tú, zdá sa, držala opačne – ako sme videli, dokázala spotvoriť i marx-leninskú karikatúru Marxa. Pritom stačilo použiť napríklad základnú prácu o vzťahu Marxovho myslenia k etike *The Ethical Foundations of Marxism* austrálskeho filozofa Eugena Kamenku [3], prípadne niektorú z novších (spomeňme len [4]; [2]). V príspevku sa teda nedočítame nič o nedostatkoch ortodoxnej interpretácie Marxa, o rozdieloch medzi Marxom a Engelsom ani o spomínaných sporoch o charakter Marxových raných prác. Namiesto toho sa stretávame s obnosným, scholastickým, a na dôvažok aj autorkou prekrúteným výkladom „dialekticko-historického materializmu“.

Stať teda nespĺňa základné nároky, ktoré sa na prácu takéhoto druhu kladú. Nevychádza z rozsiahlej a relevantnej sekundárnej literatúry; je v nej niekoľko zásadných faktických chýb; svojský výklad, ktorý prináša, neobstojí v konfrontácii s inými známymi interpretáciami; chyba jej akýkoľvek kritický rozmer. Publikácia, akou sú *Dejiny etického myslenia*, má byť pre čitateľov predovšetkým dôveryhodnou oporou, po ktorej siahnu vždy, keď budú hľadať koncízne, no presné vysvetlenie etickej koncepcie toho-ktorého autora. Napokon, budú ju čítať – a učiť sa z nej – najmä študenti filozofie a etiky. Príspevok o Marxovi im však veľmi nepomôže, skôr naopak. Ba čo viac, Janotovej paškvil takto napácha rádovo viac škody, než keby vyšiel v zborníku z konferencie či v skriptách jednej univerzity. Samozrejme, každý autor má právo na omyly a nedostatky, každá kniha na druhé, opravené a doplnené vydanie. Ťažšie sa však odpúšťa neznalosť elementárnych zásad vedeckej práce.

Odbornosť autorky ponechajme bokom, zostáva dôležitejšia otázka: Ako sa *takýto* text mohol ocitnúť v zborníku, ktorý (údajne) prešiel vedeckou redakciou docenta a profesora filozofie? Myslím, že stať je vhodnou príležitosťou na širšiu diskusiu, prinajmenšom o dvoch problémoch: Po prvé, o tom, ako dnes na Slovensku pristupujeme k Marxovmu mysleniu. Domnievam sa totiž, že príspevok v *Dejinách* len dovádza do komického extrému tendencie, ktoré v prístupe k Marxovi prevládajú: napríklad stotožňovanie Marxa s Engelsom, ba s celou marxistickou tradíciou, alebo nekritické čerpanie z koncepcií, ktoré boli medzičasom – za posledných dvadsať až tridsať rokov – prekonané či prinajmenšom spochybnené. Obvyklý je tiež prešľap, ktorý by sme pri interpretácii iného mysliteľa sotva tolerovali: Marxove práce sa bežne chápu ako rovnocenné exempláre monolitického myslenia, ktoré sa nevyvíjalo a malo len jeden rozmer. Myšlienky z politických pamfletov, akým bol *Komunistický manifest* alebo *Osemnásť brumaire Ludovíta Bonaparta*, sa tak v jednom výklade stretávajú s formuláciami z Marxových prípravných, nikdy nepublikovaných rukopisov, s úryvkami z korešpondencie či z *Kapitálu* bez ohľadu na to, že ich často delia desiatky rokov Marxovho intelektuálneho vývoja a venujú sa

celkom odlišnej problematike. To znamená ignorovanie základných princípov kritického prístupu k *akýmkoľvek* písomným prameňom, nielen k filozofickej literatúre. Predstavme si napríklad, že by ktosi takto postupoval v prípade Kanta a výklad *Kritiky čistého rozumu* miešal s Kant-Laplaceovou kozmogóniou. Analogický postup však v prípade Marxa zväčša nevzbudzuje pozornosť. Stačí sa pozrieť do učebníc, slovníkov a skript, ktoré sa u nás píše, prekladajú a vydávajú. Prečo je to tak?

Po druhé, hrubé nedostatky state zaradenej do zborníka tohto formátu vo mne vzbudzujú hlboké podozrenia: voči redakčným a recenzným postupom, ktoré dnes používame, ale i voči nepísaným pravidlám, ktoré riadia vydávanie filozofickej literatúry či organizáciu sympózií. Stali sa vedecká redakcia a editorstvo formalitami, ktoré získavajú váhu len v bibliografiách, takých potrebných na kariérny postup? Iste, Janotovej príspevok môže byť jedinečným prípadom, v ktorom zohrali úlohu neobvyklé, no ťažko ospravedlniteľné okolnosti. Máme však nejaké záruky, že nejde o prejav trendu?

LITERATÚRA

- [1] JANOTOVÁ, H.: Karol Marx (1818 – 1883). In: Remišová, A. (ed.): *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram 2008. s. 388 – 395.
- [2] KAIN, P. J.: *Marx and Ethics*. Oxford: Oxford University Press 2001.
- [3] KAMENKA, E.: *The Ethical Foundations of Marxism*. London: Routledge 1972.
- [4] WEST, C.: *The Ethical Dimensions of Marxist Thought*. New York: Monthly Review Press 1991.

Mgr. Juraj Halas
Katedra logiky a metodológie vied FiF UK
Šafárikovo námestie 6
810 06 Bratislava 1
SR
e-mail: juraj.halas@gmail.com